

Psihosociologia: spre o nouă sinteză

Septimiu Chelcea

Universitatea din București

Petru Iluț

Universitatea Babeș-Bolyai,
Cluj-Napoca

Domeniu interdisciplinar de studiu al interacțiunilor prezente sau trecute, reale sau imaginare dintre comportamentele umane în context social, precum și al rezultatelor psihologice ale acestor interacțiuni (personalitatea, stările de spirit, mentalitățile, reprezentările sociale, comportamentele colective etc.), psihologia socială este caracterizată în prezent de tensiuni interne (psihologie socială versus psihosociologie, psihologie socială americană versus psihologie socială europeană, psihologie socială psihologică versus psihologie socială sociologică) și de partizanate disciplinare (psihologie specializată versus ramură a sociologiei). În cele ce urmează încercăm să descriem reperele evoluției cunoașterii în acest domeniu, pe plan internațional și în România, facem o prezentare succintă a tensiunilor esențiale din acest câmp de cunoaștere și pledăm pentru o nouă sinteză: psihosociologia. Acest material urmează să apară în lucrarea Enciclopedie de psihosociologie (București; Editura Economică, 2003).

De-a lungul timpului, psihosociologia a fost diferit definită. La începutul secolului al XX-lea, Floyd H. Allport (1890–1978), autorul primului tratat de psihologie socială bazat, în principal, pe rezultatele studiilor experimentale, considera că „psihologia socială studiază comportamentul uman și conștiința socială ale indivizilor” (F.H. Allport, 1922, 12). Obiectul de studiu al psihologiei sociale, după Floyd H. Allport, ar fi „studiul relațiilor reale sau imaginare dintre persoane într-un context social dat, în măsura în care acestea afectează persoanele implicate în respectiva situație” (*ibidem*). La jumătatea secolului trecut, Theodore Newcomb (1903–1984) definea psihologia socială ca „studiul interacțiunii indivizilor umani”, concentrându-se asupra „modului în care funcțiile organismului uman se modifică datorită faptului că oamenii sunt membri ai societății” (Th.M. Newcomb, 1950, 28). După mai bine de trei decenii, Serge Moscovici (n. 1927), întrebându-se „Ce este psihologia socială?”, dădea următorul răspuns:

„Psihologia socială este știința conflictului între individ și societate” (Moscovici, 1984/1990, 6). Este știința „fenomenelor ideologice (cogniții și reprezentări sociale) și a fenomenelor de comunicare” la diferite niveluri: interindividual, intragrupal și intergrupal” (S. Moscovici, 1984/1990, 7). Acestui punct de vedere i se atașează și Adrian Neculau (2003). Cecilia Ridgeway (1997, 1) observa că „psihologia socială se concentrează asupra relațiilor dintre indivizi și dintre grupuri, asupra proceselor de grup și asupra structurilor ce apar din aceste interacțiuni”. În fine, la sfârșitul secolului al XX-lea, Fathali M. Moghaddam (1998, 3) aprecia că psihologia socială „este studiul științific al indivizilor în context social”; ea studiază atât relațiile interpersonale, cât și relațiile între grupuri, centrându-se totuși pe individ, chiar dacă studiază grupurile umane. Ea ar urma să descopere, pe de o parte, cea ce este universal în comportamentele umane (dimensiunea *etică*) și, pe de altă parte, ceea ce este specific diferitelor grupuri umane (dimensiunea *emică*).

Din șirul lung de definiții date psihologiei sociale, am reprodus doar câteva, considerând că aceste definiții sunt emblematice pentru dinamica domeniului și că ele susțin definiția pe care am propus-o noi și dau un temelie în plus punctului nostru de vedere asupra psihosociologiei, ca domeniu interdisciplinar de studiu, relativ autonom, în plină expansiune.

Uneori psihosociologia este definită prin enumerarea fenomenelor care constituie obiectul ei de studiu. Cuprinsul manualelor universitare și al tratatelor cu circulație internațională, apărute de-a lungul timpului, exprimă foarte clar ce este și cum a evoluat psihologia socială (Chelcea, 2002). Dacă acceptăm că psihologia socială este domeniul de cercetare de care se ocupă psihosociologii, *Social Psychologists Directory* (2003) conturează destul de exact situația. Iată care este azi aria de preocupări ale psihosociologilor: agresivitate/violență, ajutor/comportament prosocial, atitudine, atribuire, comportament nonverbal, comportament organizațional, comunicare, cultură/etnicitate, evoluție/genetică, gender, internet/ciberpsihologie, judecată/luarea deciziei, motivație/stabilirea scopurilor, percepția persoanei, personalitate, persuasiune/influență socială, psihologie socială aplicată, relații intergrupuri, relații intime, rezolvarea conflictelor, sănătate.

Dar psihologia socială poate fi definită nu numai după obiectul ei de studiu, ci și în funcție de modul de abordare a fenomenelor sau în funcție de ceea ce Serge Moscovici (1984/1990, 7) numea *le regard psychosocial* („privirea psihosocială”). Noi credem că „interacțiunea comportamentală” conferă specificitate psihosociologiei și suntem de acord că psihologia socială se distinge de alte științe nu atât prin obiectul ei de studiu, cât mai ales prin modul de abordare a fenomenelor de care se ocupă. Așa cum foarte inspirat spunea Martin Gold (1997): „Mozaicul psihologiei sociale include piese din toate științele sociale”.

Apariția și evoluția psihosociologiei

Reflecții despre om și societate se regădesc în cele mai vechi scrieri din India și China (sec. al VI-lea î.e.n.). Preistoria psihosociologiei se pierde în negura timpurilor.

În Antichitate, prin opera lui Platon (427–347 î.e.n.) și Aristotel (384–322 î.e.n.), se pun bazele gândirii filosofice și științifice europene. În *Republica* lui Platon sunt analizate relațiile dintre individ și societate; în dialogurile *Banchetul*, *Fedon*, *Statul*, *Sofistul* sunt numeroase observații fundamentale despre om și lumea omului. Lui Aristotel îi aparține definirea omului ca „ființă socială” (*zoon politikon*). În *Politica*, în cele trei *Etici* (nichomahică, ea mare și eudemică) și în alte scrieri ale lui Aristotel își au rădăcina multe din temele psihosociologiei contemporane (relațiile interpersonale, atracția interpersonală, afilierea ș.a.). Lui Aristotel i se datorează – după cum apreciau Mihai Ralea și Traian Herseni (1966, 196) – cea mai potrivită definiție a psihologiei sociale: „A trăi înseamnă a simți și a cunoaște; în consecință, a trăi laolaltă înseamnă a simți împreună și a cunoaște împreună”.

În secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, filozofii, moralistii, oamenii politici și scriitorii au contribuit la constituirea unui corpus de cunoștințe cu caracter psihosociologic. Niccolò Machiaveli (1469–1527) introduce tema manipulării comportamentale. De numele istoricului, scriitorului și omului politic florentin se leagă preocuparea actuală de identificare cu ajutorul testelor psihologice a „personalității machiavelice”. Filozoful englez Thomas Hobbes (1588–1679), analizând conflictele, relațiile de dominație și de supunere, este considerat de către unii specialiști, de exemplu, Gardner Murphy, „primul psiholog social”. Moralistul francez François La Rochefoucauld (1613–1680) a intuit cum nu se poate mai sugestiv „sistemul rol-status-urilor sociale” și a realizat o tipologie psihosociologică a personalității

acelor vremuri. Jean de la Bruyère (1645–1696) a făcut observații fine asupra „comportamentului social” (*Les Caractères ou les mœurs de ce siècle*, 1688). În fine, Montesquieu (1689–1755), prin observațiile sale privind „caracterele națiunilor”, a prefigurat problematica modernă a „identității sociale” (*Les Lettres persanes*, 1721). La jumătatea secolului al XVIII-lea, reflecția psihosociologică dobândește o puternică expresie teoretică prin lucrarea *Discours sur l'origine de l'inégalité* (1755) a lui Jean-Jacques Rousseau (1712–1778).

În secolul al XIX-lea, prin interesul pentru descifrarea sistemului social și a dinamicii acestuia, „socialiștii utopici”, continuând un filon de gândire mai vechi (Fourier, Owen, Proudhon, Saint-Simon ș.a.), au prefigurat orientarea cercetare-acțiune în psihosociologie. Și în gândirea marxistă, mai ales în scrierile din tinerețe ale lui Karl Marx, precum *Ideologia germană* (scrisă împreună cu Frederich Engels în 1845–1846) sau *Optprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte* (1952), sunt elemente de teorie psihosociologică: relația dintre individ și societate, influența societății asupra gândirii indivizilor, sistemul rol-status-urilor sociale. Pentru contribuția lui Karl Marx (1818–1883) și Friederich Engels (1820–1895) la apariția psihosociologiei a se vedea lucrarea *Introducere în psihologia socială* (1966) de Mihai Ralea (1896–1964) și Traian Herseni (1907–1980). Discursul actual despre „capitalul social” pornește de la lucrarea lui Karl Marx *Capitalul* (1867), așa cum remarcă psihosociologul american Nan Lin (2001, 4). Lucrările *De la division du travail social* (1893), *Le règles de la méthode sociologique* (1895), *Le suicide* (1897), *Les formes élémentaires de la vie religieuse* (1912) ale lui Émile Durkheim (1858–1917) au contribuit substanțial la apariția psihosociologiei. În aceste lucrări clasice, ca și în articolul *Représentations individuelles et représentations collectives* (1898?), își au originea teoriile despre relația dintre

psihismul individual și cel colectiv, despre om și societate, despre rolul societății în stabilirea nivelului de aspirații, despre conștiința colectivă și reprezentările sociale. Unii specialiști, precum Robert M. Farr (1996), consideră că rădăcinile psihologiei sociale moderne se află în lucrarea *The Expression of the Emotions In Man and Animal* (1872) de Charles Darwin (1809–1882).

Chiar dacă fenomenele psihosociale au fost intuite, uneori cu mare profunzime, apariția propriu-zisă a psihologiei sociale, ca domeniu de cercetare științifică, nu poate fi datată înainte de aplicarea experimentului în cercetarea fenomenelor de interacțiune comportamentală. Primul experiment în psihosociologie a fost realizat în Franța în anii '80 ai secolului al XIX-lea (cf. Bibb Latané, *Inaction sociale*. În *Grand Dictionnaire de la Psychologie*, Paris, Larousse, 1994, p. 372). Max Ringelmann a măsurat forța de tracțiune a animalelor și oamenilor în condiții diferite: acționând individual sau împreună. În baza acestui experiment, agronomul francez a constatat că, deși când sunt mai mulți puterea este mai mare, ea nu sporește direct proporțional cu numărul lor. Rezultatele experimentului au fost publicate abia în 1913, iar Max Ringelmann nu a oferit un model explicativ al fenomenului probat experimental. Mult mai târziu, Bibb Latané, Kipling D. Williams și Stephen G. Harkins (1979, 822–32) au „redescoperit” problema care l-a preocupat pe Max Ringelmann și au introdus termenul de „frânare (lenevire) socială” (*social loafing*) în vocabularul psihosociologiei. Noi considerăm că primul experiment psihosociologic riguros a fost realizat în 1897 de către psihologul american Norman Triplett (1898, 507–33). Acesta a măsurat performanța în sarcinile îndeplinite solitar și în condițiile în care sunt prezente și alte persoane, care fac sau nu același lucru (de exemplu, înfășurarea unei mulinete). Apreciem că este vorba de un experiment autentic, întrucât Norman Triplett a asociat datelor obținute un model

explicativ (factorul dinamogenic), chiar dacă respectivul model nu și-a dovedit valabilitatea. Cercetările psihologului american au condus la paradigma „influențării sociale” și la fenomenul „facilitării sociale”, cum a fost el denumit de Floyd H. Allport (1924). Fenomenul facilitării sociale a fost studiat de Robert B. Zajonc (1965), Nicholas B. Cottrell (1972), Robert Baron (1986) ș.a.

Chiar dacă unii specialiști (Robert B. Zajonc, 1965; Elliot Aronson, 1972; Michael J. Saks și Edward Krupat, 1988) îl consideră pe Norman Triplett „fondatorul psihosociologiei”, ni se pare mai corect să spunem că apariția acestei discipline științifice nu se leagă de numele unui singur cercetător și de un loc (țară) anume. Preistoria îndelungată a psihosociologiei a condus la acumularea de reflecții și a pregătit terenul construcției teoretice a disciplinei de care ne ocupăm. Printre fondatorii psihosociologiei se numără, alături de americanul Norman Triplett, francezii Gabriel Tarde (1843–1904) și Gustave Le Bon (1841–1931) și germanul Wilhelm M. Wundt (1832–1920). Dacă luăm în considerație și faptul că în 1908 apar la Londra și, respectiv, la New York primele lucrări cu titlul de „Psihologie socială”, datorate prima psihologului William McDougall (1871–1938) și a doua sociologului Edward A. Ross (1866–1951), putem să conchidem că psihosociologia, de la apariția ei ca domeniu de cercetare științifică, are vocația interdisciplinarității și a transculturalității.

Se acceptă unanim că psihosociologia este un produs al societăților industriale și că ea a parcurs mai multe etape de dezvoltare (chiar dacă nu există un acord deplin asupra numărului și duratei acestor etape). În ceea ce ne privește, considerăm că în evoluția psihosociologiei pe plan mondial s-ar putea identifica cinci etape: 1) Preistoria, cuprinsă între secolul al VI-lea î.e.n. și sfârșitul secolului al XIX-lea; 2) Perioada fondării ei ca disciplină științifică (1880–1934); 3)

Perioada clasică (1935–1960); 4) Perioada modernă (1961–1989); 5) Perioada contemporană (de după 1990). Ca orice periodizare a oricărei științe, și etapizarea psihosociologiei pe care am propus-o (S. Chelcea, Periodizarea psihosociologiei, *Psihologia socială*, 1998, 2, 83-90) are un anumit grad de artificialitate. Alți specialiști împart evoluția psihosociologiei altfel. Sharon S. Brehm și Saul M. Kassin (1990, 7-14) stabilesc următoarele decupaje în istoria domeniului: 1) Etapa de reunire a forțelor (1880–1935); 2) Marele salt înainte (1936–1945); 3) Perioada clasică (1946–1960); 4) Etapa „încredere și crize” (1961–1975); 5) Era pluralismului (după 1975). Ștefan Boncu (1999, 203) ia în considerare șase etape: 1) Preistoria psihologiei sociale, din antichitate până în 1860; 2) Tranziția la psihologia socială modernă (1860–1908); 3) Perioada de dezvoltare timpurie (1908–1935); 4) Perioada clasică (1935–1945); 5) Perioada de criză (1965–1975); 6) Perioada contemporană (din 1975 până azi). În conformitate cu periodizarea pe care am făcut-o, vom prezenta succint caracterizarea fiecărei etape de evoluție a psihosociologiei.

„Îndelungata preistorie” (sec. al VI-lea î.e.n. – sec. al XIX-lea) reunește reflecțiile din antichitate (India, China, Grecia, Roma) despre traiul laolaltă al oamenilor. De la gânditorii antichității până în prezent putem urmări filonul unor teorii și ipoteze psihosociologice, precum teoria comportamentului prosocial (analizat de Lucius Annaeus Seneca), teoria opiniei publice și a manipulării comportamentale (aflată în germene în scrierile lui Niccolò Machiavelli), teoria persuasiunii și complianței comportamentale (schițată de Michel de Montaigne) ș.a. Totuși, așa cum am arătat, până la sfârșitul secolului al XIX-lea nu se poate vorbi de conturarea unui domeniu de cunoaștere, pe care astăzi îl numim „psihosociologie”.

„Perioada fondării psihosociologiei” (1880–1934) este marcată de aplicarea experimentului în cunoașterea fenomenelor

psihosociale, de formularea primelor legi ale unor astfel de fenomene, precum imitația (Gabriel Tarde, *Les lois de l'imitation*, 1890) sau comportamentul indivizilor în starea de mulțime (Gustave Le Bon, *Psychologie des foules*, 1895), ca și de analiza „trăirilor interioare” (sufletul colectiv) ale unor grupuri, precum popoarele (Wilhelm M. Wundt, *Völkerpsychologie: eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze non Sprache, Mythos und Sitte*, 1900-1920). În această perioadă apar primele lucrări cu titlul de „psihologie socială” (William McDougal, *An Introduction to Social Psychology*, 1908 și Edward A. Ross, *Social Psychology. An Outline and Source Book*, 1908) și un prim tratat de psihosociologie bazat pe datele experimentelor (Floyd H. Allport, *Social Psychology*, Boston: Houghton Mifflin, 1924). Tot acum sunt elaborate teoriile lui Charles H. Cooley (1864–1929) despre „eul personal” ca oglindire și reoglindire în alte persoane (*looking-glass self*), despre „grupurile primare” și relațiile „față către față” (*face to face*), își elaborează Sigmund Freud (1856–1939) concepția psihanalitică (*Psychopathologie des Alltagslebens*, 1912; *Totem und Tabu*, 1913; *Das Unbehagen In der Kultur*, 1930), apare prima lucrare de analiză psihosociologică a opiniei publice (*Public Opinion*, 1922) de Walter Lippmann (1889–1974) și este abordată de către Maurice Halbwachs (1877–1945) tema memoriei sociale (*Les cadres sociaux de la mémoire*, 1925). Emory S. Bogardus (1882–1973) introduce tema de cercetare a „distanței sociale”, elaborând vestita „Scală a distanței sociale” (1925-1933) și Louis L. Thurstone (1887–1955) inițiază primele măsurări ale „atitudinilor sociale” (1929). Daniel Katz (1903–1993) începe studiul „stereotipurilor etnice” și Herbert Blumer (1900–1987) studiul comportamentului colectiv. Către sfârșitul perioadei de fondare a psihosociologiei, Jacob Levy Moreno (1889–1975) creează „sociometria” (*Who Shall Survive?*, 1934) și imaginează „testul sociometric”

pentru studierea „grupurilor mici”; George Herbert Mead (1863–1931) propune „teoria eului” făcând distincție între „eul social” și „eul psihic” și formulează „teoria rolului social” (vezi lucrarea publicată postum *Mind, Self and Society*, 1934). În fine, în urma unui „experiment de teren”, Richard La Pierre (1934) lansează „ipoteza discrepantei dintre atitudni și comportamente”.

„Perioada clasică a psihosociologiei” (1935–1960) se caracterizează prin apariția unor lucrări și efectuarea unor cercetări care au rămas modele pentru cercetătorii de mai târziu. În acest sens, perioada clasică este ilustrată de George Gallup (1901–1984), care a realizat primele sondaje de opinie publică științifice și a fondat faimosul American Institute of Public Opinion (1935), de Gordon W. Allport (1897–1967), care a analizat structura atitudinilor (1935), zvonurilor (1947), prejudecăților (1954) și personalității (1961), de Muzafer Sherif (1906–1988), care a prezentat în lucrarea *Psychology of Social Norms* (1936) experimentele cu „efectul autocinetic”, de Abram Kardiner (1891–1981), care a introdus termenul de „personalitate de bază” (1939), de John L. Dollard, Neal E. Miller și Leonard Doob care au lansat „teoria frustrare-agresivitate” (1939) și de către Kurt Lewin (1879–1947), care, în perioada 1944-1947, a inițiat prin „dinamica grupului” direcția „cercetare-acțiune” și a formulat „teoria dinamică a personalității” (1935) și „teoria câmpului psihic” și principiile „psihologiei topologice” (1936). Printre clasicii psihosociologiei se numără și Fritz Heider (1896–1988), Solomon E. Asch (1907–1969), Harold D. Lasswell (1903–1978), Theodor W. Adorno (1903–1969), George C. Homans (1910–1989), Carl I. Hovland (1912–1961), Leon Festinger (1919–1989), Abraham H. Maslow (1908–1970), Stanley Schachter (1922–1997) și încă alții.

„Psihosociologia modernă” (1961–1998) se caracterizează prin „expansiune și tensiune”. În această perioadă sunt abordate

câmpuri de cercetare noi: Serge Moscovici (n. 1925) inițiază studiul „reprezentărilor sociale” (1961), Erik H. Erikson (1919–1996) abordează tema „identității” (1968), Henri Tajfel (1970) și John Turner teoretizează „identitatea socială” (1984), Bibb Latané și John M. Darley studiază „comportamentul prosocial” (1970), Ellen Berscheid și Elaine Walster (Hatfield) investighează „atracția interpersonală.” Numărul autorilor de referință și al lucrărilor care marchează perioada modernă a psihosociologiei este mult mai mare. Structura unui dicționar nu ne permite evidențierea tuturor contribuțiilor semnificative. Amintim totuși, în continuare, numele unora dintre cei mai reprezentativi psihosociologi din această perioadă (unii dintre ei au dat lucrări de referință și în „perioada clasică” sau vor continua să producă astfel de lucrări și în contemporaneitate). Theodore M. Newcomb a formulat „teoria simetriei” în comunicarea interpersonală (1961), Albert Bandura a formulat „teoria învățării sociale a agresivității” (1961), Seymour Feshbach pune în evidență experimental „efectul de catharsis” al violenței tv. (1961), William G. McGuire prezintă „tehnica inoculării” pentru sporirea rezistenței la persuasiune (1964), J.S. Adams dezvoltă „teoria echității” și analizează „reacția față de inechitate” (1965), Robert B. Zajonc pune în evidență fenomenul „facilitării sociale” la nivel infrauman (1965), Jack W. Brehm descoperă „fenomenul reactanței psihice” (1966), Muzafer Sherif propune „teoria conflictelor reale” pentru explicarea relațiilor intergrupuri (1966). Expansiunea psihosociologiei conduce la descoperirea și explicarea teoretică a numeroase fenomene, precum „locul controlului” (Julian B. Rotter (1966), influența mediului construit asupra comunicării interpersonale (Robert Sommer, 1967), mecanismele „autopercepției” (Daryl J. Bem, 1967), rolul „deindividualizării” în comportamentele sociale indezirabile (Philip G. Zimbardo, 1969), „neatenția civilă” și „inter-

acțiunea focalizată” în viața cotidiană (Erving Goffman, 1969), „agresivitatea emoțională” și „agresivitatea instrumentală” (Arnold H. Buss, 1971), „gândirea de grup” ca patologie în luarea deciziilor (Irving Janis, 1971), „fenomenul atribuirii” (Edward E. Jones și Richard E. Nisbett, 1972), „frica de succes” (Martina S. Horner, 1972), „obediința față de autoritate” (Stanley Milgram, 1974), „diferențele psihologice dintre sexe” (Eleonore E. Maccoby, 1974), „compliance comportamentală” (Robert B. Cialdini, 1975), „neajutorare învățată” (Martin E. Seligman, 1975), „minoritățile active” (Serge Moscovici, 1976), „eroarea fundamentală a atribuirii” (Lee Ross, 1977), „spațiul personal” (L.A. Hayduk, 1978), „atribuirea eșecului (B. Weiner, 1980), „rasismul simbolic” (Donald R. Kinder și David O. Sears, 1981), „motivația de putere” (E.M. Fodor și T. Smith, 1982), „autodezvăluirea” (L.C. Miller, J.H. Berg și R.L. Archer, 1983), „competențele sociale” (Michael Argyle, 1983), „managementul imaginii” (D. Miell și M. Le Voi, 1985), „stereotipizarea” (John F. Dovidio și Samuel L. Gaertner, 1986), „afilierea” (James A. Kulik și H.I.M. Mahler, 1989), „procesarea automată” și „procesarea controlată” a informațiilor în procesul de formare a stereotipurilor și prejudecăților sociale (Patricia I. Devine, 1989).

Concomitent cu lărgirea considerabilă a câmpului de investigație, psihosociologia modernă s-a îmbogățit cu teorii cu diferite grade de generalitate: „teoria reprezentărilor sociale” (Serge Moscovici, Denise Jodelet, J.S. Adams, Morton Deutsch, Willem Doise, Jean-Claude Abric, Pierre Moliner ș.a.), „teoria echității” (George C. Homans, Uriel G. Foa, Edna B. Foa), „teoria disonanței cognitive” (Leon Festinger, Milton J. Rosenberg, Arthur R. Cohen, Harold B. Gerard, Jozef M. Nuttin), „teoria atribuirii” (Stanley Schachter, Jerome E. Singer, Elliot Aronson, Merrill J. Carlsmith, Edward E. Jones, Richard E. Nisbeth), „teoria opiniilor” (Jean Stoetzel), „teoria contiguității mediate

prin stimul” (Albert Bandura, R.H. Walters), „teoria reactanței psihice” (Jack W. Brehm), „teoria gândirii de grup” (Irving Janis, Mattie L. Flowers, G. Strasser, W. Titus), „teoria zvonurilor ca tranzacție colectivă” (Tamotsu Shibutani), „teoria zonelor de distanță” (Edward T. Hall), „teoria autopercepției” (Daryl J. Bem), „teoria identității și crizei de identitate” (Erik H. Erikson, W. Kilham, L. Mann), „teoria deindividualizării” (Philip G. Zimbardo), „teoria identității sociale” (Otto Klineberg, Marisa Zavalloni), „teoria anticipării acțiunii” (Jaap M. Rabbie, M.L. Horowitz), „teoria curbei în J” (James C. Davies), „teoria categorizării sociale” (Henri Taifel), „teoria identității multiple” (Keneth J. Gergen), „teoria identității sociale” (Henri Taifel, Jean-Claude Deschamps, Fabio Lorenzi-Cioldi), „teoria penetrării sociale” (Irving Altman, Dalmas M. Taylor), „teoria densitate-intensitate” (Jonathan L. Freedman), „teoria justiției procedurale” (John W. Thibaut), „teoria învățării sociale” (Albert Bandura), „teoria autorealizării profetiei” (Mark L. Snyder, Elizabeth Tanke, Ellen Berscheid), „teoria dilemelor sociale” (Robin M. Dawes, J. McTavish, H. Shaklee), „teoria celor cinci stadii în raporturile de dominare” (D.M. Taylor), „teoria suportului social” (Sheldon Cohen, S.L. Syme), „teoria triunghiulară a iubirii” (Robert J. Sternberg), „teoria distragere-conflict” (Robert S. Baron) și încă altele.

Expansiunea psihosociologiei moderne a fost dublată de tensiuni interne. Ceea ce în perioada clasică era armonie, în perioada modernă devine contradicție, tensiune internă. „Revoluția cognitivă” din anii '80 pune vechile teorii sub semnul întrebării; experimentul, din „cale regală” de cunoaștere psihosociologică devine doar una dintre magistrarele ce conduc la adevăr, totdeauna relativ. Construcția teoretică se amplifică, dar rămân decalaje zonale considerabile, între SUA și Europa, între Europa de Vest și Europa de Est, ca să nu mai vorbim de „țările lumii a treia”.

„Psihosociologia contemporană” (de după prăbușirea comunismului în Europa de Est) prezintă mai multe particularități legate, pe de o parte, de logica dezvoltării cunoașterii și, pe de altă parte, de „noile provocări sociale”. Astfel, apar teme noi (construirea identității europene, efectele globalizării, abuzurile memoriei, competența socială etc.) și sunt nuanțate teoriile deja formulate (identitatea multiculturală, schimbarea atitudinală, managementul conflictelor, manipularea reprezentărilor sociale prin controlul contextului, personalitatea democratică ș.a.).

După 1990, s-au realizat primele cercetări psihologice sistematice privind „comunicarea mediată de computer” (J. Kulk și C. Steinfeld; M. Lea, L. Sproull și S.B. Kiesler) și a sporit interesul pentru cercetările transculturale (J.W. Berry, R.R. McCrae, O.P. John, H.R. Markus, S. Kitayama). S-au intensificat cercetările privind „comportamentul de consum” (B. Mullen, C. Johnson, E.M. Rogers, L.G. Schiffman, L.L. Kanuk). „Relațiile intergrupale” și „multiculturalismul” au generat direcții de cercetare originale prin implicarea unui număr tot mai mare de cercetătoare (Jennifer Crocker, Fay Crosby, Marlyn B. Brewer, Charline J. Nemeth, Brenda Major) și a unor specialiști din cadrul minorităților etnice, ca și a unor cercetători din afara SUA, din Europa și din Africa, din Australia, Canada, China, India, Japonia etc. În prezent se înregistrează un reviriment al psihosociologiei în Europa, care încearcă să-și construiască o identitate distinctă de psihologia socială nord-americană. S-a accentuat internaționalizarea psihosociologiei. Țările așa-numitei „lumi a treia”, din „obiect de studiu” și „consumatoare de psihologie socială” au început a fi „producătoare de psihosociologie” (Fathali M. Moghaddam, 1998).

Expansiunea psihosociologiei este relevată de numărul mare al revistelor din domeniu. Iată cele mai prestigioase reviste cu circulație internațională, în ordine alfabetică: *Basic and Applied Social*

Psychology, British Journal of Social Psychology, European Journal of Social Psychology, Journal of Applied Social Psychology, Journal of Experimental Social Psychology, Journal of Personality and Social Psychology, Journal of Social Issues, Journal of Social and Clinical Psychology, Journal of Social Psychology, Journal of Social and Personal Relationships, Personality and Social Psychology Bulletin, Social Cognition, Social Psychology (continuatoarea revistei *Social Psychology*, înființată în 1959 cu titlul *Sociometry*). La acestea se adaugă volumele anuale: *Advances In Experimental Social Psychology* și *European Review of Social Psychology*.

„Psihosociologia contemporană” se caracterizează prin „unitate și diversitate” (Patricia Delhome și Thierry Mayer, 1997, 21). Sunt evidente procesele de diferențiere: a) psihologia socială europeană *versus* psihologia socială americană; b) psihologia socială psihologică *versus* psihologia socială sociologică; c) psihologia socială *versus* psihosociologie. În continuare, vom analiza aceste procese care dinamizează cunoașterea în domeniu, fără a-l fărâmița.

a) Psihologia socială nord americană *versus* psihologia socială europeană. Noi credem că este vorba despre două stiluri de cercetare asupra fenomenelor psihosociale și nu de un clivaj al psihosociologiei ca domeniu interdisciplinar de cunoaștere științifică. Istoricul psihologiei sociale, Robert M. Farr, consideră că „Psihologia socială care s-a dezvoltat ca un fenomen caracteristic american în epoca modernă este o formă psihologică a psihologiei sociale” (R.M. Farr, 1996, 9). Când face această afirmație, Robert M. Farr are în vedere psihologia socială de după sfârșitul celui de-al doilea război mondial. De reținut este că, în tradiția nord-americană, psihologia socială se centrează pe studiul comportamentului indivizilor sub influența altor

persoane, a grupului și a societății. Pe linia gândirii lui Gabriel Tarde și Gustave Le Bon și apoi în perspectivă durkemiană, psihologia socială europeană se axează pe studiul fenomenelor colective. Pe de altă parte, în tradiția europeană, psihologia socială valorifică datele de observație și reflecțiile din domenii de cunoaștere variate, de la filosofie la beletristică. În psihosociologia nord americană experimentul desparte știința de eseistică. În comparație cu eseul, experimentul se bucură de un prestigiu mai mare, deși psihosociologi americani eminenți, precum Stanley Milgram (*The Individual and the Social World: Essays and Experiments*, 1977) sau Rupert J. Brown (*Social Psychology*, 1965, 1986) au excelat și ca experimențiști și ca esești (R.M. Farr, 1996, x). Psihologia socială nord americană se identificează nu numai prin centrarea pe individ și pe experiment, ci și prin privilegierea unor teme de cercetare: atitudinile sociale, opinia publică, stereotipurile etnice, prejudecățile, relațiile interrasiale, justiția socială. Aceste teme sunt provocate de realitățile americane și de istoria SUA. Provocările sociale din Europa au generat alte teme: specificul național, relațiile interetnice, memoria socială, construirea identității sociale și, după colapsul comunismului, construirea identității europene.

Willem Doise (1986) apreciază că psihosociologia europeană se distinge de psihosociologia nord americană și prin „nivelul de analiză” a fenomenelor. În cercetarea psihosociologică pot fi identificate patru niveluri de analiză: 1) „intraindividual”, centrat pe studiul mecanismelor psihice de organizare a percepțiilor și a atitudinilor; 2) „interindividual”, care urmărește influențele reciproce ale indivizilor în funcție de context; 3) „social-pozițional”, în care se analizează diferențele extrasituaționale dintre grupuri sau persoane; 4) „ideologic”, care se referă la sistemul de credințe, reprezentări, norme sociale internalizate de către subiecții

umani. Psihosociologia europeană, într-o măsură mai mare decât psihosociologia nord americană, ia în considerație nivelurile de analiză social-pozițional și ideologic.

Pentru că trecutul ne ajută să înțelegem mai bine prezentul, trebuie să avem în vedere că rădăcinile psihosociologiei sunt europene, chiar dacă florile ei au apărut în SUA – după cum remarca Gordon W. Allport (1954, 1968, 1985). Acceptând că „Rădăcinile sunt predominant europene, în timp ce florile sunt tipic americane” (R.M. Farr, 1996, 14), ne exprimăm opinia că psihosociologia, asemenea unei plante, este un întreg și trebuie privită în unitatea ei. Că, sub acest raport, dihotomia din substanța psihosociologiei tinde să se estompeze stă mărturie faptul că cele mai semnificative contribuții ale psihosociologilor din Europa văd lumina tiparului în revistele de specialitate și în editurile din SUA. Congresele internaționale încurajază libera circulație a oamenilor de știință și a ideilor. Noi credem că psihosociologia de mâine va fi unitară și transculturală, în ciuda oricăror bariere de natură ideologică, politică, religioasă sau socială. De acord cu Miles Hewstone și Antony S.R. Manstead (1995, 590), vom spune și noi că „Integrarea abordărilor americană și europeană va conduce cu siguranță la o înțelegere mai competă a fenomenelor decât o poate asigura fiecare perspectivă separat”.

b) Psihologia socială sociologică versus psihologia socială psihologică. Am amintit deja despre tradiția psihologică a psihologiei sociale nord americane și despre tradiția sociologică a psihologiei sociale europene. În prezent, în SUA se conturează existența unei „psihologii sociale sociologice” contrapusă „psihologiei sociale psihologice” cu rădăcini mai vechi în solul american (C.W. Stephan, G.W. Stephan și T.F. Pettgrew, 1991). Această situație are multiple explicații, în primul rând de ordin administrativ, de organizare a învățământului în universitățile din SUA, unde psihologia socială s-a

dezvoltat ca o subdisciplină în cadrul departamentelor de psihologie.

După Ann Branaman, psihologia socială sociologică se distinge față de „versiunea” psihologică a psihologiei sociale prin problemele abordate: 1) construcția socială a realității; 2) sociologia emoțiilor și gândirii; 3) self-ul în context social; 4) interacțiunea și inegalitățile (cf. Ann Branaman, 2001, 1). Diferențele dintre cele două „versiuni” ale psihologiei sociale rezidă în modul de abordare a fenomenelor psihosociologice (de exemplu, influența socială). În timp ce psihologia socială psihologică încearcă să descopere „natura umană” (ce importanță au personalitatea, temperamentul și alți factori de personalitate în elaborarea răspunsului la influența socială), psihologia socială sociologică este interesată, în principal, să înțeleagă contextul social, cultural și istoric al experienței persoanei (contextul societal și conținutul influenței sociale). Psihologia socială psihologică se concentrează pe „cogniția socială”, urmărește să studieze modul de procesare a informațiilor despre sine și despre alții; psihologia socială sociologică încearcă să răspundă la întrebarea: de ce într-o societate dată, la un moment istoric determinat unele credințe, valori, norme și categorii de persoane influențează mai puternic decât altele? Psihosociologii caută să afle cum afectează gândirea, comportamentul și personalitatea locul pe care individul îl are în structura socială (status-ul social)? Care este rolul proceselor psihosociale în apariția și perpetuarea inegalității sociale? Ce relație există între cultură, limbă și gândire? Care este conținutul normelor care ghidează viața de zi cu zi a oamenilor? Cum influențează inegalitatea socială „pattern-ul interacțiilor cotidiene” și cum, la rândul lui, acesta influențează self-ul? Ann Branaman (2001, 3) consideră că „Studiul interrelațiilor dintre self, interacțiunea socială și structura socială reprezintă contribuțiile distinctive ale psihologiei sociale sociologice” și apreciază că în prezent există în psihologia socială

sociologică două perspective distincte: perspectiva structurală și perspectiva interacționistă.

Notăm că unii specialiști (de exemplu, J.S. House, 1977) consideră că, în fapt, psihologia socială nu are doar două „fețe”, ci trei: psihologia socială psihologică, psihologia socială sociologică și sociologia psihologică (sau sociopsihologia), aceasta din urmă distingându-se prin încercarea de a lega nivelul de analiză macrosocial cu cel individual și prin privilegierea cercetării cantitative de tipul anchetelor psihosociologice.

Divizarea psihosociologiei în două sau trei direcții a făcut ca în prezent, să existe în universități programe de învățământ și de cercetare diferite la un departament de psihologie comparativ cu un departament de sociologie. Clivajul merge până la revendicarea precursorilor și a personalităților reprezentative. Pentru psihologia socială psihologică „pionierii” și „eroii” sunt Floyd H. Allport, Gordon W. Allport, Solomon Asch, Donald Campbell, Leon Festinger, Kurt Lewin, Stanley Schachter; pentru psihologia socială sociologică Robert Bales, John R.P. French, Ervin Goffman, George C. Homans, George H. Mead. În principalele reviste de psihosociologie, *Journal of Personality and Social Psychology*, editată de Asociația Americană de Psihologie, și *Social Psychology Quarterly*, editată de Asociația Americană de Sociologie, rar sunt citate lucrările reprezentanților celeilalte „fețe” a domeniului.

Suntem convinși că divizarea psihosociologiei și a psihosociologilor în două lumi care se ignoră reciproc nu servește progresului cunoașterii: viitorul nu poate fi altul decât integrarea perspectivelor.

c) Psihologie socială versus psihosociologie. Apariția la sfârșitul anului trecut a lucrării *Vocabulaire de Psychosociologie* sub direcția lui Jacqueline Barus-Michel, Eugène Enriquez și André Lévy (2002) aduce în prim plan tensiunea dintre „psihologia socială” și „psihosociologie”, care nu este o ceartă de

cuvinte, ci o repunere în discuție a originii preocupărilor de studiu al indivizilor în context social și a unității domeniului. În *Introducere*, coordonatorii vocabularului atrag atenția asupra faptului că psihosociologia, ca „știință a acțiunii și a praxis-ului”, se „centrează asupra analizei raporturilor individ/societate, asupra situațiilor în care dimensiunile psihice și sociale sunt strâns intersectate” (*idem*, 10). Spre deosebire de „psihologia socială”, care – în universitățile din Franța – este dominată de epistemologia experimentală, psihosociologia privilegiază abordarea clinică. Specificitatea psihosociologiei ar consta din raportarea la contextele culturale, politice, economice și sociale ale raporturilor cu ceilalți. Domeniul psihosociologiei, la care își aduc contribuția psihosociologii, dar și sociologii, etnologii, psihologii clinicieni, psihanaliztii, filosofii ș.a., vizează procesele de schimbare, fenomenele afective și inconștiente care afectează comportamentele și reprezentările individuale și colective, implicarea cercetătorului în problemele studiate, autonomia persoanelor și participarea lor efectivă la viața organizațiilor din care fac parte (*cf.* J. Barus-Michel, E. Enriquez și A. Lévy, 2002, 10). Într-o lucrare mai veche, Jean-Léon Beuvois și André Lévy (1984) au găsit următoarele implicații ale termenilor de „psihologie socială” și „psihosociologie: în timp ce psihologia socială sugerează primatul psihologiei, este asociată discursului universitar, accentuează idetitarea domeniului, privilegiază abordarea experimentală și cognitivismul, se centrează pe reacția indivizilor la stimulii sociali și accentuează continuitatea cercetărilor, psihosociologia arată un interes major pentru studiul proceselor sociale și se asociază cu intervenția socială și cu cercetarea-acțiune, acceptă contradicțiile interne, abordează fenomenele într-o perspectivă calitativistă, se orientează spre psihanaliză și spre teorii cu grad mare de generalitate, se axează pe studiul situației individului în grup și manifestă înclinație spre inovație.

Psihosociologia ar avea o istorie și mai scurtă decât psihologia socială. Ea s-ar fi născut *grosso modo* în anii '30 ai secolului trecut, o dată cu primele experimente ale lui Elton Mayo (1880–1950) în industria americană, care au generat orientarea „relațiilor umane”. În evoluția psihosociologiei, coordonatorii vocabularului disting patru etape: 1) Anii de crize economice și sociale care au precedat celui de-al doilea război mondial; 2) Perioada reconstrucției economice, sociale și politice de după încheierea războiului; 3) Anii 1960, ai contestării sociale din țările Europei de Vest și din SUA; 4) Deceniile care au urmat, marcate de crizele economice, sociale și morale din țările capitaliste dezvoltate (cf. J. Barus-Michel, E. Enriquez și A. Lévy, 2002, 10). În fiecare dintre perioadele ei de evoluție, psihosociologia a avut de analizat critic modurile de organizare predominante și consecințele asupra indivizilor și colectivităților, încercând totodată să elaboreze modalități de transformare a relațiilor interindividuale și intergrupale.

În prezent, psihosociologia se afirmă ca orientare teoretică și aplicativă în Franța, prin activitatea desfășurată de Centre international de recherche, formation et intervention psychosociologiques (CIRFIP), înființat în 1993. Inspirați de lucrările filosofilor și gânditorilor sociali (Edgar Morin, Comélius Castoriadis, J.-F. Lyotard, M. Foucault, Alain Touren, Serge Moscovici ș.a.), psihosociologii francezi contemporani, denunțând stalinismul, caută răspunsuri la întrebări de tipul: “Intervenție în serviciul cui? Pentru ce fel de schimbare? Mai multă alienare, mai multă libertate? A fi directiv sau neutru?” (*ibidem*, 18). Sub denumirea de „psihosociologie” au apărut pionieri ai acestei orientări și în alte țări europene sau zone francofone (F. Formari, F. Basaglia, R. Carli, A. Manoukian, A. Riccio – în Italia; M. Bolle de Bal, V. Hanssens – în Belgia; M. Jane, M. Cifali – în Elveția; K. Navridis – în Grecia. În Québec psihosociologia este susținută

viguros de R. Sèvigny, F. Doumond, J. Rhéaume, R. Tessier, Y. Tellier; în America latină, în Argentina, Brazilia, Mexic și Uruguay, se conturează din ce în ce mai puternic orientarea psihosociologică, prin activitatea unor cercetători și practicieni, precum d' E. Taracena, P. Jimenez, d' A. M. Araujo, C. Garcia, M. Mata Macho, J.N. Carretero. Menționând aceste nume, coordonatorii *Vocabularului de psihosociologie* au intenționat să arate că psihosociologia este deosebit de vivace pe plan mondial, dovadă fiind și asociațiile naționale sau internaționale de psihosociologie care s-au creat (de exemplu, Association pour le recherche et l'intervention en psychosociologie, fondată în 1962 în Franța de către M. Pagès și G. Palmade sau Association nationale pour le développement des sciences humaines appliquées, fondată de J. Ardoino), precum și dezbaterile din *Connexions*, revistă programatică de psihosociologie.

Din punctul nostru de vedere, „psihosociologia” și „psihologia socială” sunt două denumiri ale aceluiași domeniu interdisciplinar de cercetare științifică și de aplicare a cunoștințelor în viața socială, chiar dacă în ceea ce privește nuanțele au unele înțelesuri diferite. Dincolo de particularități, identitatea psihosociologiei se construiește continuu, în ciuda tensiunilor subiacente.

Psihosociologia în România. Apariția și evoluția psihologiei sociale în România (până în deceniul al optulea al secolului trecut) au fost prezentate în lucrarea *Psihologia socială în România*, coordonată de Ana Tucicov-Bogdan (1984). Vom încerca să aducem analiza la zi, urmărind aceeași periodizare pe care am propus-o pentru dezvoltarea acestei discipline științifice pe plan mondial.

Și în România preistoria psihosociologiei este îndelungată. În „prima capodoperă” românească, scrisă în limba slavonă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (1512-1521) întâlnim „aproape toate temele psihosociologiei moderne,

exprimate într-un limbaj adecvat și tratate cu competență și convingere” (A. Neculau, 1984, 27). Sfaturile „voievodului culturii românești” vizează ceea ce astăzi apare ca „leadreship”, „relații ierarhice”, „supunerea față de autoritate”, „negocierea”. Amintim că lucrarea domnitorului muntean a apărut aproape concomitent cu *Principele* (1516) lui Niccolò Machiavelli. De-a lungul secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, în scrierile marilor cronicari, Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce, apar analize psihosociologice asupra „personalității”, „învățării sociale”, „conformării”, „status-ului social”, „relațiilor interpersonale”. Nicolae Milescu (1636–1708), cu ale sale *Jurnal de călătorie în China și Descrierea Chinei* (1678), și Dimitrie Cantemir (1673–1723), cu *Descriptio Moldaviae* (1714) și *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea* (1703) introduc în literatura de la noi tema „psihologiei popoarelor” și ceea ce apoi va deveni „psihologia poporului român”, respectiv tema „identității naționale”. În secolul al XIX-lea, în *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826* de Dinicu Golescu (1777–1830) găsim reflecții pătrunzătoare despre „schimbarea socială”. În *Le Peuple roumain de 'apres ses chants nationaux* (teză de doctorat, 1874) de Ion Crăciunescu este reluată, la nivel academic, tema privind „psihologia poporului român”.

„Perioada fondării psihosociologiei” pe plan mondial (1880–1934) coincide în România cu interesul pentru „psihologia poporului român”, temă ce se regăsește și în lucrările *Histoire des roumains de la Dacie Trajane* (1896) de Alexandru D. Xenopol (1847–1920), *Cultura română și politicianismul* (1904) de Constantin Rădulescu-Motru (1868–18957), *Din psihologia poporului român* (1907) de Dimitrie Drăghicescu (1875–1945), care, în 1905, a ținut și primele prelegeri de psihologie socială la Universitatea din București. Lucrările amintite sunt inegale nu numai ca extensie, dar și ca valoare științifică, dar toate abordează o temă „la zi”

la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Prima lucrare românească în al cărei titlu apare sintagma „psihologie socială” este scrisă de Constantin Dimitrescu-Iași (1849–1923) și a apărut postum (*Studii de psihologie socială*, 1927). Aproape simultan cu Floyd H. Allport, în *Curs de psihologie* (1923), Constantin Rădulescu-Motru include teme de psihologie socială și formulează o serie de principii psihosociologice: viața socială transformă întreaga viață psihică a indivizilor, experiența socială a favorizat desprinderea omului de instituțiile primitive similare animalelor, dezvoltarea psihică a copilului depinde de interacțiunea cu adulții, viața socială schimbă activitatea individuală în activitate culturală. Și Mihai Ralea (1894–1964) abordează tema „psihologiei poporului român”, apreciind că „adaptabilitatea” constituie trăsătura psihică definitorie a „sufletului nostru național” (*Fenomenul românesc*, 1927). Mihai Ralea inițiază primele cursuri de psihologie socială la Universitatea din Iași (1930/1931), considerând că psihologia socială are ca obiect de studiu „rezonanțele și repercusiunile pe care le produce societatea în individ”.

„Perioada clasică” a psihosociologiei (1935–1960) cunoaște două etape: una ascendentă (până la cel de-al doilea război mondial), alta descendentă (după instaurarea comunismului până în 1965). În prima etapă se constată o sincronizare a temelor pe plan național și internațional, în cea de-a doua etapă, care durează puțin peste limita anilor '60, psihologia socială împărtășește soarta sociologiei, fiind considerată „știință burgheză” și expulzată din cetatea academică. Dovadă a sincronizării sunt lucrările „Psihologia reclamei” de Dimitrie Tudoran (1935), *Opinia publică: analiza condițiilor și efectelor ei* de Constantin Sudețeanu (1935), *Atitudinile sociale, cu privire specială la români* de Anatole Chircev (1941), *Elevul conducător* de Lucian Bologa (1942), *Explicarea omului* de Mihai Ralea (1946). Până la cel de-al doilea război mondial, în cursurile universitare ale lui Florian

Ștefănescu-Goangă și Alexandru Roșca (la Universitatea din Cluj) și Mihai Ralea (la Universitatea din Iași și din București), se regăsesc aceleași teme ca și în prelegerile de la marile universități din Europa sau SUA. Comunismul, adus pe șenilele tancurilor sovietice, a însemnat suprimarea psihosociologiei. S-a creat astfel un decalaj față de cursul ascendent al psihosociologiei pe plan mondial, o defazare ce se va resimți până la probușirea regimului comunist din România.

„Perioada modernă” (1960–1989) în psihosociologia din România debutează cu reintroducerea psihologiei sociale în universități și cu apariția primului tratat *Introducere în psihologia socială* de Mihai Ralea și Traian Herseni (1966). Chiar dacă în cursurile universitare și în lucrările tipărite sunt evidente efectele ideologizării forțate, revoluția din 1989 a găsit psihosociologia din România pregătită să se conecteze cu psihosociologia occidentală. Golu Pantelimon, Ana Tucicov-Bogdan, Paul Popescu-Neveanu, Tiberiu Bogdan, Ion Drăgan (la Universitatea din București), Petru Pânzaru, Septimiu Chelcea, Pavel Mureșan (la Academia de Studii Social-Politice), Vasile Pavelcu, Adrian Neculau, Luminița Iacob (la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași), Ioan Radu, Petru Iluț (la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca) au inclus în cursurile și prelegerile de psihosociologie, cu mai multă sau mai puțină stăruință, cu mai multă sau mai puțină competență, problematica modernă a acestei discipline. În intervalul 1966–1982, la Institutul de Psihologie al Academiei R. S. România a funcționat o Secție de Psihologie socială, sub conducerea lui Traian Herseni. Au apărut lucrări care își păstrează în bună măsură valabilitatea: *Sociometria. Eseu critic* (1967) și *Sociologia americană a grupurilor mici* (1970) de Achim Mișu, *Psihosociologia organizării întreprinderilor industriale* (1969), *Psihologia colectivelor de muncă* (1973) de Traian Herseni. *Introducere în psihologia judiciară* (1973) de Tiberiu Bogdan, *Condiția umană* (1973) de Nicolae Mărgineanu, *Psihosocio-*

logia organizării și a conducerii, (1974) *Dezvoltarea umană a întreprinderii* (1980). Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică (1990) de Cătălin Zamfir (1973), *Psihologie școlară* (1975) și *Lecții de psihologie socială* (1977) de Ioan Radu, *Teoria grupurilor și cercetarea colectivelor școlare* (1974), *Dirijarea comportamentului uman* (1981), *Întoarcerea spre om* (1984) de Nicolae Radu, *Intercunoașterea* de Cătălin Mamali (1974), *Introducere în dinamica grupurilor* (1974), *Liderii în dinamica grupurilor* (1977), *A trăi printre oameni* (1989) de Adrian Neculau, *Psihologie socială și organizațională industrială* de Mielu Zlate (1975), *Cultura libertății* (1979), *Cultura relațiilor interpersonale* (1978), *Relații interpersonale și stilul de viață* (1989) de Elena Zamfir *Creativitatea individuală și de grup* de Mihaela Roco (1979), *Experimentul în psihosociologie* (1982) de Septimiu Chelcea, *Orientări și tendințe în psihologia socială contemporană* (1988), *Fenomene și procese psihosociale* (1989) de Golu Pantelimon. Chiar din titlurile lucrărilor selectate se poate observa distanța ce separa psihosociologia din România de preocupările psihosociologilor occidentali.

„Psihosociologia contemporană” (de după 1990) se caracterizează prin efortul de sincronizare cu evoluția psihosociologiei pe plan european și mondial. Și-au continuat activitatea didactică și de cercetare unii dintre psihosociologii consacrați și au început să se afirme mulți psihosociologi tineri. S-au restructurat programele de psihologie socială de către titularii disciplinei de învățământ (S. Chelcea, P. Golu, A. Neculau, I. Radu, Ana Tucicov-Bogdan) și au fost introduse cursuri de psihosociologie la facultățile de psihologie și sociologie nou înființate (Șt. Boncu, D. Cristea, A. Gavreliuc, Ruxandra Gherghinescu, Aurora Liiceanu, N. Radu, L. Radu-Geng). Au început să se predea cursuri de *Psihologie socială aplicată* (Elena Zamfir) și *Sociopsihologia grupurilor* (Petru Iluț). S-au organizat primele cursuri de master în psihologie socială (coordonate de către

Adrian Neculau, la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași) și doctorate în psihologie sau sociologie, cu teme de psihosociologie. Și-a început activitatea Laboratorul de psihologie socială din cadrul Institutului de Psihologie al Academiei Române, director fiind Paul Popescu-Neveanu. S-au publicat tratate, manuale universitare, monografii și studii de psihologie socială (originale și traduceri). Psihosociologii din România au fost incluși în programe de cercetare internaționale, au beneficiat de burse de studiu în Occident și au luat parte la manifestări științifice internaționale. În același timp, psihosociologii renumiți din Franța, Marea Britanie sau SUA, precum Willem Doise, Gilles Ferréol, André Sirota, William Hirst ș.a., au susținut prelegeri în universitățile din Iași și București. S-a înființat primul laborator de psihologie socială la Universitatea din Iași și a apărut prima revistă cu titlul *Psihologia socială. Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social”* (1998), avându-l ca director onorific pe Serge Moscovici și redactor șef pe Adrian Neculau. În 2002, a luat naștere Asociația Română pentru Cercetare și Intervenție în Psihologia Socială (președinte A. Neculau), care are ca scop inițierea, organizarea, coordonarea și realizarea de acțiuni în domeniul psihologiei sociale. Au început a fi investigate teme noi, generate de transformările sociale din țară și pe plan european sau mondial. Au fost abordate fenomene psihosociologice într-o perspectivă modernă. Astfel, tema reprezentărilor sociale – introdusă în psihosociologia de la noi de către Adrian Neculau (1995) – a coagulat eforturile multor cercetători tineri (Mihai Curelaru, Bogdan Balan, Mihaela Vlăduț, Dan Dascălu). Tema identității naționale – abordată de Septimiu Chelcea (1994) –, în conexiune cu identitatea europeană, a generat studii despre imaginea de sine a românilor și a minorităților etnice din România (Cristina Chiru, Ruxandra Gherghinescu, Luminița Iacob, Petru Iluț, Aurora Liiceanu, I. Mânzat, I. Mihăilescu, Mioara Moțescu, P. Popescu-Neveanu, L. Radu-Geng, Z. Rostaș P.

Vasilescu, O. Lungu). Relațiile interetnice au fost, de asemenea, studiate într-o perspectivă interdisciplinară (D. Abraham, I. Bădescu, S. Chelcea, A. Gavreliuc, A. Neculau, Ana Tucicov-Bogdan, C. Zamfir, Elena Zamfir). Memoria socială (S. Chelcea, Aurora Liiceanu, A. Neculau, T. Constantin) a fost abordată în directă legătură cu transformările sociale, încercându-se să se găsească linia de demarcație între „uzul” și „abuzul” memoriei. Sinele, ca temă centrală a psihologiei sociale, a constituit obiectul de studiu al psihosociologilor (P. Iluț, M. Zlate, O. Lungu). Au fost studiate zvonurile și manipularea opiniilor și comportamentelor, atrăgându-se atenția asupra posibilităților psihosociologice de „dezamorsare” a zvonurilor și de sporire a rezistenței față de practicile de manipulare (Gh. Arădăvoaice, S. Chelcea, C. Ciupercă, B. Ficeac, L. Radu-Geng, Tatiana Slama-Cazacu). A fost inițiată cercetarea devianței tolerate (Șt. Boncu). S-au realizat studii psihosociologice despre sărăcie, includerea și excluderea socială, despre marginalizare (M. Curelaru, I. Mărginean, A. Neculau, C. Zamfir, Elena Zamfir). Opinia publică și comunicarea socială în condițiile tranziției s-au bucurat de o atenție specială a psihologilor și sociologilor (Alina Bărgăuanu, A. Bondrea, Camelia Beciu, Șt. Buzărnescu, S. Chelcea, Cristina Coman, N. Dan, I. Drăgan, P. Dobrescu, A. Gavreliuc, D. Luminos, M. Marinescu, N. Perpelea, M. Petcu, D. Petre, L. Șoitu). Sondajele de opinie publică au devenit un fapt curent: s-au înființat instituții specializate în acest domeniu, conduse de sociologi sau psihologi (D. Abraham, C. Anastasiu, P. Câmpeanu, T. Cernescu, P. Datculescu, V.S. Dâncu, M. Chivu, S. Lăzăroiu, A. Mușetescu, D. Sandu, A. Teodorescu). S-au făcut primele cercetări psihosociologice asupra justiției sociale (S. Chelcea, C. Ciupercă, L. Radu-Geng) și asupra capitalului social, ca resursă a dezvoltării (G. Bădescu, D. Sandu). Comportamentul agresiv și violența, ca probleme grave ale tranziției au fost abordate interdisciplinar (P. Abraham, D. Banciu, N. Mitrofan, A.

Neculau, S. Rădulescu, I. Vlăduț, Maria Voinea, C. Zamfir, Elena Zamfir).

Din păcate, și în psihosociologia românească se manifestă *În nuce* tensiunile ce caracterizează psihosociologia contemporană pe plan mondial. Unii specialiști de la noi sunt atașați mai mult psihosociologiei nord americane, alții mai mult celei europene, în deosebi celei franceze. Unii susțin interdisciplinaritatea, alții monodisciplinaritatea, respectiv privesc psihosociologia ca pe un subdomeniu al psihologiei. În fine, pot fi identificați partizani ai psihosociologiei (în sensul acordat în Franța acestui termen) și susținători ai psihosociologiei în sensul de domeniu interdisciplinar de studiu al interacțiunii comportamentale, relativ independent, în plin proces de cristalizare teoretică și de descoperire a posibilităților de intervenție pentru organizarea mai umană a vieții sociale. Aceasta este filosofia prezentului dicționar. Am spus „din păcate”, pentru că, pe de o parte, numărul specialiștilor și practicienilor din domeniul psihosociologiei este redus și pentru că, pe de altă parte, este sesizabil un mimetism la nivelul temelor de cercetare generate de alte realități sociale decât cele românești.

Considerăm că în câmpul psihosociologiei din România vom asista în viitor la un proces de dublă integrare: integrarea orientărilor sociologice și psihologice, teoretice și aplicative și integrarea tradițiilor nord americane și europene cu tradițiile românești de studiere a interacțiunii comportamentale în context social.

Tendințe actuale în psihosociologie

Psihologia socială actuală, aflată în plină maturitate și expansiune, manifestă următoarele tendințe mai de relief: a) Continuă să fie importantă orientarea cognitivă. Psihologia socială a avut în vedere factorii cognitivi încă de la conturarea ei ca disciplină, prin studiul valorilor, atitudinilor, crezurilor (*beliefs*) și, în special, prin teoria disonanței cognitive.

Totuși, abia începând cu anii '80 ai secolului trecut cognitivismul o marchează puternic, mulți psihosociologi considerând acum că, virtual, toate comportamentele pot fi mai bine înțelese dacă se acordă atenție proceselor cognitive ce stau în spațiile lor. Apelul la mecanismele memorării și procesării selective a informației ne ajută, de exemplu, să explicăm mai convingător stereotipurile și discriminările. Dar cogniția socială (scheme, categorizări, reprezentări colective, inferențe și judecăți sociale) este subîntinsă, în fond, în toate interacțiunile umane și, până la urmă, și la nivel intrapersonal. Studiile de specialitate arată că anumite scheme și constructe mentale își pun amprenta asupra aproape a tuturor comportamentelor cotidiene, de la dragoste și prietenie până la relațiile formale de muncă.

Un astfel de construct pregnant este cel ce sintetizează nedreptatea și incorectitudinea (unfairly); o serie de cercetări empirice demonstrând rolul determinant al sentimentului de nedreptate, al percepției de tratament injust și nerespectos, în violența la locul de muncă (R. Baron și D. Byrne, 2000). De remarcat, apoi, că cercetări relativ recente (A. Eagly și S. Chaiken, 1998; Killeysa și B.T. Johnson, 1998) relevă că în procesarea informației sociale (și, în consecință, în luarea de decizii) oamenii nu utilizează doar euristici ale minimumului efort, ci aplică și tratamente de examinare a datelor informaționale cu maximă grijă și atenție. Altfel spus, alături de gândirea euristică – uneori automată –, funcționează, la nivel cotidian, și una sistematică. În diferite împrejurări, aceiași indivizi angajează proceduri de un tip sau altul, dar există deosebiri interindividuale ca dominanță a celor două stiluri de gândire.

Mișcarea actuală cognitivă din psihosociologie ne arată, așadar, o recurență a unor idei din anii '70 ce păreau depășite, aume a „savantului cotidian”, a „constructelor personale” și a „stilurilor de gândire”; b) Se acordă o atenție sporită factorilor biologici,

în sensul că tot mai mulți psihologi sociali acceptă probabilitatea ca, pe lângă caracteristicile fizice și psihice propriu-zise (inteligenta, de pildă) și reacții emoționale, atitudini și conduite mai complexe să fie determinate de bagajul genetic moștenit de la părinții noștri. Alături de această perspectivă sociobiologistă, care susține că foarte mult din ceea ce considerăm până acum drept componente culturale și învățate social, e determinat genetic, psihologia socială evoluționistă admitând valoarea adaptativă a combinațiilor genetice prin mecanismul selecției naturale, arată că tendințele biologice spre un comportament cât mai adaptativ nu au conținut imuabil. Dimpotrivă, ele se schimbă ca răspuns la mutațiile survenite în mediul fizic și social și sunt mediate și manipulate de indivizi, prin inhibiții sau accentuări, de procesele cognitive. Teorii ale sociobiologiei și psihologiei evoluționiste au fost aplicate în studii preferințelor maritale (bărbați cu statut social ridicat, femei tinere și atractive) și în explicarea sensibilității empatice mai accentuate la femei pe baza semnalelor nonverbale. Dar prezența unor corelații ridicate dintre variabile biologice și anumite comportamente sociale specifice nu înseamnă neapărat cauzalitate biologică. S-a constatat, bunăoară, că avocații care pledează în procese – activitate ce presupune multă energie și combativitate – au un grad de testosteron mult mai ridicat, atât la bărbați cât și la femei, față de avocați ce lucrează în alte domenii (Dabbs et al., 1998). Sunt oare persoanele înzestrate biologic cu o cantitate mai mare de testosteron înclinate înspre activități ce presupun dominanță și competență, sau asemenea activități conduc în timp la un nivel ridicat al testosteronului? Numai cercetări viitoare de profunzime vor decide acest lucru; c) O tendință marcantă a psihologiei sociale actuale este perspectiva comparativistă. Aceasta înseamnă comparații pe axa timpului istoric, prin reconstituirea contextelor de viață cotidiană și a mentalităților unor segmente temporale trecute –

psihosociologie istorică – cât, mai ales, ceea ce e și mai la îndemână –, prin studierea diversității socio-culturale prezente. Respectiva diversitate înseamnă prioritar focalizarea asupra multiculturalismului, coexistența mai multor grupuri etnice cu mentalități, tradiții și habitusuri specifice în aceeași societate (țară), dar și investigarea cu mijloacele riguroase ale psihologiei sociale a psihologiei popoarelor (etnopsihologie) sau a marilor culturi (euroamericană, orientală etc.).

Comparația interculturală are însă și un sens epistemologic mai profund, și anume: deoarece aproape în exclusivitate cercetări sistematice (experimentale și de teren) s-au efectuat în SUA, Canada și Europa Occidentală, se ridică întrebarea în ce măsură legăturile constatate și mecanismele descoperite au valabilitate general umană. Mulți specialiști răspund că da (universalității), contextualității (localității), că nu. Întrebarea rămâne deschisă, studiile demonstrând că, dincolo de unele mecanisme universale ale cogniției sociale, multe fenomene psihosociale ce s-au prezumat a fi panumane, dacă nu sunt chiar absente din anumite culturi, atunci au un conținut foarte distinct, un exemplu ilustrativ fiind cel al „dragostei romantice”. Pe de altă parte, diversitatea socioculturală înseamnă și diferențiere în funcție de vârstă, sex, profesie. Psihologia socială recunoaște tot mai mult, bunăoară, că rezultatele obținute pe subiecții-femei nu pot fi generalizate la bărbați, și invers, agresivitatea, conformarea și alte procese diferind în funcție de sex (gen), inclusiv în condiții de laborator.

Cercetări mai recente arată că datele experimentale diferă semnificativ și dacă experimentatorul este de un gen sau altul (femeie sau bărbat). Apoi, vestita teorie a disonanței cognitive conține, în parte cel puțin, un artefact datorat faptului că, și pe această temă, subiecții obișnuiți ai experimentelor erau studenți, a căror gândire, prin selecția la admitere și prin natura activităților tinde mai mult înspre consonanță silogistică. Din rațiuni de logică internă a dezvoltării –

perspectiva comparativistă, spre pildă, pretinde date extinse de istoriografie, antropologie culturală și, desigur, sociologie –, precum și din cele de ordin pragmatic – soluții pertinente la problemele sociale necesită luarea în considerare a cât mai multor factori relevanți (socioeconomici, biologici, culturali etc.) –, psihologia socială are tot mai mult un caracter interdisciplinar, sau mai corect, integrativist. Problematika gender, de exemplu, captează atât rezultate ale geneticii, uneori și neuropsihoendocrinologiei, cât și ale științelor economice și juridice și în special ale sociologiei, antropologiei culturale și istoriei sociale.

Se pare că în viitor se va produce o conjuncție mai substanțială și dintre psihosociologie și opțiunile constructivist-interpretativiste din disciplinele socioumane, inclusiv cele oferite de filosofie. Într-o anume măsură, acest lucru s-a și realizat în psihologia socială europeană. Integrativitatea nu este însă un deziderat ușor de atins. Din mai multe motive, în centrul cărora se situează interese și orgolii de teritoriu academic, în domeniul socioumanului, dar nu numai, funcționează discursuri paralele despre aceleași realități, practicându-se adesea chiar un „șovinism disciplinar” (P. Iluț, 2001). Un caz elocvent este cel al studierii reprezentărilor colective, unde între sociologia fenomenologică constructivistă (în particular etnometodologia), antropologia culturală cognitivă și școala psihosociologică europeană a reprezentărilor sociale, comunicarea ideatică este aproape inevitabilă. Dar proliferarea psihologiei sociale, deopotrivă ca zone geografice cât și ca subiecte abordate va impulsiona și mai mult împrumuturile interdisciplinare de concepte, teorii, metode și date empirice.

Creșterea aplicabilității psihosociologiei se produce pe mai multe paliere: a) O intervenție directă în rezolvarea unor probleme punctuale, prin cercetări-acțiune de tipul celor tradiționale ale lui Kurt Lewin, Jacob L. Moreno și Robert Bales și vizând dinamica grupurilor, dar și alte aspecte.

Astăzi o subdisciplină a psihosociologiei, numită „psihologia socială a intervenției” cunoaște o amplă dezvoltare în variate sectoare sociale, mai decisivă fiind în cel al muncii și organizațiilor industriale, juridic, al sănătății și al mediului înconjurător; b) Chiar dacă specialiștii în psihosociologie nu participă direct la programe de intervenție socială, achizițiile psihologiei sociale sunt utilizate de experții în alte domenii în elaborarea de politici și strategii ale diferitelor instituții guvernamentale și nonguvernamentale.

Cunoștințe de psihosociologie stau, sau ar trebui să stea, la baza a ceea ce generic se numește educația sanitară a populației, atât de importantă mai ales în cazul maladiilor care nu pot fi încă tratate eficient, dar care pot fi prevenite, cum este cazul SIDA. Noile modele ale atitudinii față de risc, elaborate în psihologia socială (Gibbons *et al.*, 1998) pot contribui substanțial la optimizarea procesului sus-menționatei munci educative. Dar, pe plan mai general, cercetările de psihosociologie referitoare la stilul de viață și sănătate aduc date relevante. S-a constatat, bunăoară, că inclusiv în țările dezvoltate, 50 la sută din bolnavi nu respectă, într-o formă sau alta, tratamentul medical prescris (A. Baum, 2000). Situația este desigur mai gravă pentru țările mai puțin dezvoltate și aflate în proces de profunde restructurări; c) Există o aplicare mai difuză, dar nu mai puțin importantă, a ideilor și conceptelor din psihologia socială în viața socială. În zilele noastre, expresii ca „sistem de valori”, „atitudini sociale”, „schimbare a mentalității”, „percepție”, „lider”, „credibilitate”, „identitate socială” sunt utilizate pe scară largă și, dincolo de abuzul lor în retoricile politice, ele facilitează mai buna înțelegere a vieții sociale.

De remarcat aici că, împrumutate de disciplinele socioumane din limbajul curent și de la nivelul bunului simț, ele au primit printr-un tratament științific un conținut mai riguros, și s-au reîntors astfel, cu o eficiență epistemică și practic-comunicațională sporită, la marele public.

Născută și consolidată pe solul nord-american și îmbogățită ulterior prin contribuțiile europene, psihosociologia cunoaște în prezent un rapid proces de răspândire și dezvoltare în aproape toate țările lumii. Odată eliberate din chingile unui sistem doctrinar autoritar, ea are noi oportunități de creștere și în fostele țări comuniste. Mulți cercetători de aici, printre care și din România, se rialiază unor școli de gândire ale psihosociologiei europene occidentale, cristalizate în anii '60-'70 ai secolului al XX-lea și devenite deja clasice, dintre care mai proeminente sunt: Școala reprezentărilor sociale, întemeiată de Serge Moscovici, de la Paris, Școala de la Geneva, avându-l ca lider pe Willem Doise, cu preocupări în domeniul caracterului social al inteligenței, dar și a relațiilor intergrupale, și Școala de la Bristol, grupată în jurul lui Henri Tajfel, autorul teoriei identității sociale și al paradigmei grupurilor minime.

Psihologia socială și-a diversificat strategiile metodologice, adoptând cu mai mare încredere principii și metode calitative. Accentul pe calitativ-interpretativ se datorează și faptului că prin natura obiectului său privilegiat – gândirea și comportamentul omului obișnuit –, psihosociologia și-a dat tot mai mult seama de importanța reflexivității cotidiene, ce depășește mecanisme euristice foarte specifice și care pretinde studierea cu mijloace calitative mai subtile și flexibile (analiză de discurs, analiză conversațională). Psihosociologia practică însă un calitativism riguros. Se insistă asupra cerinței ca datele culese, chiar atunci când e vorba de observație neprovocată în contexte de viață și muncă naturale (școală, spital, restaurant, plajă etc.), să aibă un caracter sistematic (R. Baron și D. Byrne, 2000).

Practicând pluralismul metodologic, piesa tare a psihosociologiei rămâne, totuși, experimentul. Și întrucât în marea majoritate a cazurilor scopul adevărat al experimentului nu trebuie să fie transparent pentru subiecți,

se ridică grava problemă etică a inducerii în eroare, a înșelării acestora (*deception*). Se practică din ce în ce mai mult două procedee de ameliorare sau eliminare a efectelor inducerii în eroare: a) Consensul informativ, ceea ce presupune comunicarea prealabilă începerii experimentului, a condițiilor de desfășurare, cine participă, data începerii, că sunt liberi de a accepta participarea sau nu și că se pot retrage în timpul experimentului. Se oferă, deci, subiecților cât mai multe informații posibile, mai puțin desigur despre obiectivele reale ale studiului, pe baza cărora se obține consimțământul de participare; b) În informarea post-experiment (*debriefing*), subiecților li se explică și scopul adevărat al experimentului și de ce a fost nevoie de tactica înșelării. Participanții sunt încurajați să pună întrebări în legătură cu studiul și se discută despre oportunitatea ca ei să afle rezultatele experimentului.

Un argument deontologic ce se aduce și în fața subiecților, dar și a comunității științifice și a publicului larg în general, este acela că riscurile, în situațiile experimentale de acest fel, sunt minimale în raport cu cele existente în derularea vieții concrete. Cei ce lucrează efectiv cu subiecții pe timpul desfășurării probei, asistenții de cercetare – prin comportamentul lor deliberat sau neintenționat – pot induce rezultatele așteptate conform ipotezei avansate. În vederea înlăturării acestor efecte ale experimentatorului, tot mai mult se utilizează procedeul ca nu numai subiecții, dar nici asistenții cercetători să nu cunoască ipoteza studiului (*double blinde procedure*). În câmpul metodologic actual al psihologiei sociale sporește credibilitatea metaanalizei, atât în sensul ei tehnic, de măsurare a direcției și magnitudinii efectelor variabilelor independente prin combinarea datelor diferitelor studii pe aceeași temă, cât și în sens mai larg, calitativ, de a analiza și interpreta macro- și micro-condițiile proiectării și efectuării respectivelor cercetări.

Bibliografie

- Allport, F.H. (1924). *Social Psychology*, Boston: Houghton Mifflin.
- Allport, G.W. (1985). The historical background of social psychology. În G. Lindzey și E. Aronson (eds). *Handbook of Social Psychology* (ediția a III-a, vol. 1, pp. 1-46). New York: Random House.
- Baron, R. și Byrne, D. (2000). *Social Psychology* (ediția a IX-a). Boston: Allyn and Bacon.
- Barus-Michel, J., Enriquez, E. și Lévy, A. (2002). *Vocabulaire de osociologie. Références et positions*. Ramonville Saint- Agne: Éditions érès
- Baum, A. (2000). Applied Social Psychology. În A. Kazdin (ed.). *Encyclopedia of Psychology*, Oxford: Oxford University Press.
- Branaman, A. (ed.). (2001). *Self and Society*. Malden: Blakwell Publishers Inc.
- Brehm, S.S. și Kasin, S.M. (1990). *Social Psychology*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Chelcea, S. (2002). *Un secol de cercetări psihosociologice. 1897-1997*, Iași: Editura Polirom.
- Chelcea, S. și Iluț, P. (coord). (2003). *Enciclopedie de psihosociologie*. București: Editura Economică (în curs de apariție).
- Delhome, P. și Meyer, T. (1997). *Les projets de recherche en psychologie sociale*, Paris: Armand Colin.
- Doise, W. (1986). *Levels of Explanation În Social Psychology*, Cambridge; Cambridge University Press.
- Farr, R.M. (1996). *The Roots of Modern Social Psychology, 1872-1954*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Hewstone, M. și Manstead, A.S.R. (1995). Social psychology. În A.S.R. Manstead și M. Hewstone (eds). *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology* (pp. 588-95). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Iluț, P. (2001). *Sinele și cunoașterea lui*. Iași: Editura Polirom.
- La Pierre, R. (1934) Attitudes versus action. *Social Forces*, 13, 230-37.
- Latané, B., Williams, K.D. și Harkins, S.G. (1979). The causes and consequences of social loafing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 822-32.
- Lin, N. (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moghaddam, F.M. (1998). *Social Psychology. Exploring Universals Across Cultures*. New York: W.H. Freeman and Company.
- Mosovici, S. (ed.) [1984] (1990). *Psychologie sociale* (ediția a -III- a). Paris: PUF.
- Moscovici, S. (coord.), [1994] (1998). *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*. Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. (coord.). (1996). *Psihologie socială, Aspecte contemporane*, Iași: Editura Polirom.
- Neculau, A. (2003). Ce este psihologia socială? În A. Neculau (coord.). *Manual de psihologie socială* (pp. 21-7). Iași: Editura Polirom.
- Newcomb, Th.M. (1950). *Social Psychology*. New York: Holt.
- Ralea, M și Herseni, T. (1966) *Introducere în psihologia socială*. București: Editura Științifică.
- Ridgeway, C. (1997). *Foundations of Social Psychology*. Stanford: Fiel Copy & Printing.
- Stephan, C.W., Stephan, G.W. și Pettgrew, Th. F. (eds). (1991). *The Future of Social Psychology*. New York: Springer-Verlag.
- Triplett, N. (1898). The dynamogenic factor in pacemaking and competition, *American Journal of Psychology*, 9, 507-33.
- Tucicov-Bogdan, A. (coord.). (1984). *Psihologia socială în România*. București: Editura Academiei R. S. România.
- Tucicov - Bogdan, A. (2000). *Psihologie socială*, București: Editura Universității Ecologice.
- Zamfir, C. (1990). *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*. București: Editura Științifică.
- Zamfir, E. (1997). *Psihologie socială. Texte alese*. Iași: Editura Ankarom.

Abstract

The authors define this field as the study of the present or past, real or imaginary human interactions in social situations. The focus of the discipline is also the psychological results of these interactions (personality, moods, social representations, collective actions and behavior, etc). The field has various internal divisions and dichotomies such as: social psychology versus psychosociology; American social psychology versus European social psychology; psychological social psychology versus social psychology as a sub-field of sociology. In this text, we describe the stage of evolution of this field, both domestic and internationally, key themes and we encourage the emergence of a new synthesis of the field of psychosociology. This synthesis will be published in an up-coming book (Encyclopedia of Psychosociology. Bucharest: Editura Economică, 2003).

Primit la redacție: mai 2003